

Πλήν τῶν τεσσάρων τόμων τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, ἐξεπόνησεν ὁ Κοραῆς ἀπὸ τοῦ 1821 καὶ πέντε τόμους Παρέργων· οὕτω δὲ ἐκείνης μὲν οἱ τόμοι συνεποσώθησαν ἐν συνόλῳ εἰς ἑπτακαίδεκα, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Προδρόμου, τῶν δὲ Παρέργων, εἰς ἑννέα. Τῷ 1822 ἐτυπώθη ὁ Στρατηγικὸς τοῦ Ὀνησάνδρου, ὡς πέμπτος τῶν Παρέργων τόμος· τῷ 1824, τοῦ Πλουτάρχου τὰ Πολιτικά (ἕκτος τόμος)· τῷ 1826, τοῦ Ἐπικτήτου τὸ Ἐγχειρίδιον σὺν τῷ Πίνακι τοῦ Κέβητος καὶ τῷ Ὑμνῷ τοῦ Κλεάνθους (ἑβδομος), καὶ τῷ 1827 αἱ ὑπὸ Ἀῤῥιανοῦ γεγραμμένα Ἐπικτήτου διατριβαὶ ἐν δυσὶ τόμοις (ὄγδοος καὶ ἕνατος). Διὰ τῶν στρατηγικῶν τοῦ Ὀνησάνδρου παραγγελμάτων ἐσχόπει ὁ Κοραῆς διαφερόντως ὅπως διεγείρη τὴν πρὸς τὰ ἀνδραγαθήματα φιλοτιμίαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ τούτου ἕνεκεν ἀνέθηκεν αὐτὰ εἰς τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας στρατευομένους Ἑλληνας. «Τίς, ποῖος, πόθεν ἦτο καὶ πότε ἤκμασεν ὁ Ὀνήσανδρος, περὶ τούτου οἱ παλαιοὶ δὲν μᾶς ἔδωκαν ἀκριβεῖς εἰδήσεις. Πρῶτος ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας Λέων, ὁ Γραικορωμαῖος αὐτοκράτωρ, τὸν ὀνομάζει μίαν μόνην φοράν Ὀνήσανδρον καὶ τὸν σημκίνει δεύτερον μὲ τὰ ὀλίγα ταῦτα λόγια «εἶρηκε γὰρ τίς που παλαιός». Μίαν ἑκατονταετηρίδα μετὰ τὸν Λέοντα, φαίνεται κακογραμμένον τῶνομα τοῦ Ὀνησάνδρου εἰς τὸν Σουίδακ «Ὀνόσανδρος, φιλόσοφος πλάτωνικός· Τακτικά· περὶ στρατηγημάτων· Ὑπομνήματα εἰς Πλάτωνος Πολιτείας». Ὅτι ἦτο Ἑλληὴν καὶ τὸ γένος καὶ τὴν θρησκείαν ὁ Ὀνήσανδρος, μαρτυρεῖται ἀπ' αὐτοῦ τοῦ σύγγραμματος. Ἀπὸ τῶνομα τοῦ Ῥωμαίου Οὐηρανίου, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ προσφωνεῖ, συμπεραίνουσι πιθανῶς, ὅτι ἔζη περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Τοῦ Ὀνησάνδρου ὁ μόνος σωζόμενος οὗτος Στρατηγικὸς λόγος ἐξεδόθη πρώτην φοράν εἰς τοὺς Παρισίους τῷ 1601 ἀπὸ τὸν Νικόλαον Ῥιγῶτον, συνωδευμένος μὲ λατινικὴν μετάφρασιν· δευτέραν ἔκδοσιν ἔκαμε μόνον τοῦ κειμένου κατὰ τὸ 1761 εἰς τὴν Νορμβέργην ὁ γερμανὸς Σχουέβηλ, μὲ διεξοδικὰς, γραμματολεξικὰς πλέον παρὰ κριτικὰς τοῦ κειμένου σημειώσεις. Τρίτη ἔκδοσις τοῦ Στρατηγικοῦ εἶναι τὴν ὁποίαν προσφέρω εἰς τοὺς Ἑλληνας σήμερον, ὅτε εὐτύχησαν ἐν πολέμοις ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, στρατηγούμενοι ἀπὸ ὁμογενεῖς. Τὸ κείμενόν μου βάσιν ἔχει τὴν ἔκδοσιν τοῦ Σχουέβηλ, μεταμορφωμένην ὅμως διὰ τὰς πολλὰς εἰς πολλὰ μέρη διορθώσεις μου. Αἱ διορθώσεις ἔγιναν, μέρος ἀπὸ τὰς διαφόρους γραφὰς, ὅσας φανερώνει ὁ γερμανὸς ἐκδότης εἰς τὰς σημειώσεις του, μέρος ἀπὸ ἐν ἀντίγραφον, καὶ αἱ λοιπαὶ

ἐξ εἰκασίας μου. Τὸ ἀντίγραφον τοῦτο, κτῆμα τοῦ ἐνδόξου τυπογράφου Διδότου, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ τοὺς τύπους ἐκβαίνει καὶ ὁ Ὀνήσανδρος, ἐγράφη κατὰ τὴν δεκάτην ἕκτην ἑκατονταετηρίδα καὶ εἶχε πρῶτον κτήτορα τὸν φιλόπονον συντάκτην τῆς «Τουρκογραικίας» Κρούσιον». Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἀντιγράφου τούτου μικρὸν ὠφελήθη ὁ Κοραῆς; τὰς πλείστας δὲ τῶν διορθώσεων ἐποίησατο ἐξ ἰδίας εἰκασίας· εἰς τὸ πλάγιον τοῦ κειμένου κατεχώρισε καὶ τὴν ὑπὸ τινος ἑλβετοῦ ταξιάρχου (Baron de Zurleuben) γενομένην τῷ 1757 γαλλικὴν μετάφρασιν, ἐπισυνάψας ἐκ τῆς προτέρας γερμανικῆς ἐκδόσεως καὶ πίνακα, εἰκονίζοντα τὰ πολιορκητικὰ μηχανήματα τῶν παλαιῶν· «ὁ πίναξ οὗτος εἶναι χαλκογραφικὸς ἐν τῇ γερμανικῇ ἐκδόσει· ἀντὶ τῆς χαλκογραφίας ὅμως ἐφρόντισα νὰ λιθογραφηθῇ, διὰ νὰ γνωρισθῇ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ νέα εὑρεσις τῆς λιθογραφίας». Αἱ σημειώσεις εἶναι ὀλίγαι «διότι ὀλίγον εἶναι καὶ τὸ σύγγραμμα, ὀλίγη ἀκόμη καὶ ἡ γνῶσις καὶ ἡ κλίσις μου εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ συγγράμματος, τὸν πόλεμον». Ὁ Κοραῆς ἕνα μόνον γινώσκει πόλεμον ἀναγκαῖον καὶ δίκαιον, τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας· «ἡ δὲ ἐλευθερία ἐν ἀνίκητον μόνον ὄπλον ἔχει, τὴν καταφρόνησιν τοῦ θανάτου». Διὰ ταύτην τοῦ θανάτου τὴν καταφρόνησιν, τὴν ἀναγκαίαν πρὸς τοὺς ὀρεγομένους βίου ἐλευθέρου, ἔκρινε χρήσιμον ὁ Κοραῆς «νὰ προσθέσῃ (λέγει) εἰς τὸ τέλος τοῦ Στρατηγικοῦ ἐν ἀπὸ τὰ πολεμιστήρια ἐλεγεία, τὰ ὁποῖα ἐσύνταξεν ὁ Ἀθηναῖος Τυρταῖος διὰ τοὺς Λάκωνας, μετὰ τῆς γλαφυρᾶς γαλλικῆς μεταφράσεως τοῦ φιλέλληνος τυπογράφου Διδότου καὶ μετὰ παραφράσεως εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, στιχουργημένην ἀπὸ γέροντα ἄρρωστον, ὡς εἶμ' ἐγώ, καὶ ποιητὴν εὐτυχέστερον παρ' ἐμέ». Ἐκ τοῦ Τυρταίου δὲ λαμβάνων τὸ ἐνδόξιμον ὁ Κοραῆς, ἀφηγεῖται διὰ βραχέων τοὺς μεσσηνιακοὺς πολέμους. «Ὁ Τυρταῖος ἦτο στολισμένος μὲ στρατηγικὰ καὶ ποιητικὰ προτερήματα, ἀλλ' εἶχεν ἄρά γε καὶ τὴν βασίλισσαν τῶν ἀρετῶν, δικαιοσύνην; Ὁχι βέβαια! Ὅστις στρατηγεῖ ληστὰς, τί ἄλλο γίνεται παρὰ ἀρχιληστής; καὶ ὅστις μεταχειρίζεται τὴν πόλιν, νὰ παροξύνῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀδίκους φόνους, τί ἄλλο κάμνει παρὰ νὰ καταισχύνη τὰς Μούσας; Ἐπιθυμοῦμεν νὰ πληροφορηθῆς τί διαφέρει ὁ ἀδικὸς ἀπὸ τὸν δίκαιον ἄνδρα; Παράβαλε τὸν Τυρταῖον μὲ τὸν Ἐπαμινώνδαν. Ἡ στρατηγία τοῦ Τυρταίου καὶ τὰ ποιήματα ἔγιναν αἷτια νὰ στερηθῶσι τελευταῖον καὶ τὴν πατρίδα τῶν οἱ ταλαίπωροι Μεσσήνιοι, ἀφοῦ ἔπαθον ἄλλα μυρία κακὰ, οὐχὶ ὀλιγώτερον φρικτὰ ὄσων ἡμεῖς ὑπεφέραμεν ἀπὸ τοὺς ἀγρίους Τούρκους. Ὁ Ἐπαμινώνδας, στρατηγός

τῶν Θηβαίων, ἀνεκάλεσε μετὰ τριακόσια ἔτη τοὺς Μεσσηνίους εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῶν πατρίδα, ἀφοῦ πρῶτον ἐταπείνωσε τὸ φρόνημα τῶν Λακεδαιμονίων. . . . "Ὅπως ἂν ἦναι, τὸ πολεμιστήριον ἄσμα τοῦ Τυρταίου ἐκρίθη καὶ κρίνεται πολλὰ ὠραῖον, καὶ ἂν ἐμολύνθη ἀπὸ τὴν ἀδικίαν τῶν αὐλιωδῶν τῆς Σπάρτης, εἰς τῶν σημερινῶν Σπαρτιατῶν καὶ ὄλων τῶν Ἑλλήνων τὰ στόματα ἀγιάζεται. Ἐκείνων οἱ πόλεμοι ἦσαν ὁμογενῶν πρὸς ὁμογενεῖς πόλεμοι· ἡμεῖς πολεμοῦμεν ξένον, ἄγριον καὶ φονικώτατον ἔθνος, διὰ τὸ ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ τὸν προφανῆ κίνδυνον τοῦ τελείου μας ἀραγισμοῦ. Κατὰ τοιούτων τυράννων τὸ ἐλεγεῖον τοῦ Τυρταίου γίνεται ὕμνος τῆς ἐλευθερίας ἱερὸς καὶ ἅγιος· καὶ ὡς τοιοῦτον σᾶς τὸν προσφέρω, φίλοι ὁμογενεῖς, ὅχι μόνον εἰς τοὺς πολέμους νὰ τὸν ψάλλετε, ἀλλὰ καὶ τοὺς διδασκάλους τῶν ἑλληνικῶν σχολείων νὰ παραγγέλλετε νὰ τὸν παραδίδωσιν ὡς μάθημα εἰς τὰ τέκνα σας. Τίποτε δὲν κατωρθώσατε, ἀφίνοντες κληρονομίαν εἰς τὰ τέκνα σας τὴν πατρικὴν γῆν ἐλευθέραν ἀπὸ τυράννους, ἂν δὲν φροντίσετε νὰ φυτεύσετε εἰς τὰς νεαρὰς αὐτῶν ψυχὰς μῖσος ἄσπονδον κατὰ πάσης ἀδικίας». Ὁ Κοραῆς ἀναμφισβήτητον ἠγούμενος ὅτι ὁ Τυρταῖος ἦτο Ἀθηναῖος, εἰκάζει ὅτι «Λάκων ἔγινεν ἔπειτα ἀφοῦ τὸν ἐπολιτογράφησαν οἱ Λάκωνες». Κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἄλλων συγγραφέων, ὁ Τυρταῖος ἦτο οὐχὶ Ἀθηναῖος ἀλλὰ Λακεδαιμόνιος· καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων, ὁ μὲν Χέλβε (de Tyrtaei patria, 1864), καὶ ὁ Χέκερ ἀμφισβητοῦσιν ὅτι ὁ ποιητῆς ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις, ἕτεροι δὲ, ἐν οἷς καὶ ὁ Θείρσιος, ἐνδοιάζουσι καὶ περὶ αὐτῆς τοῦ Τυρταίου τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως, παρὰ πᾶσαν τοῦ ῥήτορος Λυκούργου τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν. Ἐνιοὶ τῶν κριτικῶν, ἐρειδόμενοι εἰς δύο τοῦ Ἡροδότου χωρία, δισχυρίζονται ὅτι καὶ αὐτὴ τοῦ Τυρταίου ἢ πολιτογράφησις εἶναι δῆθεν μῦθος, εἰ καὶ διαρρήδην πιστοῦται ἐκ τῶν Νόμων τοῦ Πλάτωνος.

Ἐκ τοῦ πονηματίου τούτου τοῦ Ὀνησανδρου ἠρύσαντο οὐκ ὀλίγα οἱ αὐτοκράτορες Μαυρίκιος καὶ Λέων, οἱ περὶ πολεμικῶν συγγράψαντες· καὶ ὁ περιώνυμος γάλλος στρατάρχης, κόμης Μαυρίκιος ὁ Σαξονικὸς ἐν μεγάλῃ εἶχε τιμῇ τὸν Στρατηγικόν, ὃν ὑπελάμβανεν χρησιμώτατον τῆς πολεμικῆς τέχνης ἐφόδιον. Μετὰ τὸν Κοραῆν, ἐξέδωκε τὸν Ὀνησανδρον τῷ 1860 ὁ καθηγητῆς καὶ δεινὸς ὁμηριστῆς, Koehly, ὁ μετὰ τοῦ ἀτυχοῦς συνταγματάρχου Ῥύστωβ ἐκδοὺς καὶ ἐρμηνεύσας πρὸ τριάκοντα καὶ περιπλέον ἐνιαυτῶν, τοὺς περὶ τῆς τακτικῆς τέχνης πραγματευσαμένους συγγραφεῖς (Αἰνείαν, Ἡρώνα, Φίλιωνα, Ἀσκληπιόδοτον,

Αίλιανόν κλ.) Ὁ Κοεχλὺ ἀντέβλεπε πρῶτος ἀκριβέστατα δύο ἀντίγραφα τοῦ Στρατηγικοῦ, ἀποκείμενα ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βέρνης. Παρατηρητέον ἐν πρώτοις ὅτι ὁ γερμανὸς κριτικὸς κατὰ λάθος ἀνιχνεύει ἐν τῇ ἕκτῃ σελίδι τοῦ προοιμίου τοῦ ὅτι ὁ Κοραῆς ἀντιπαρέβηκε πρὸς ἀλληγὰ δύο ἀντίγραφα· πλανηθεὶς ἐξέλαβε τὰ δύο παρὰ τῷ Κοραῆ κεφαλαιώδη γράμματα ΔΓ (ἀντὶ τοῦ «διάφορος γραφή») ὡς δηλοῦντα ἰδιαιτερόν τι ἀντίγραφον. Τῇ βοήθειά τῶν δύο προμνημονευθέντων ἀντιγράφων διώρθωσεν ὁ Κοεχλὺ πάμπολλα χωρία, ἠσπάσατο δὲ οὐκ ὀλίγας ἐκ τῶν διορθώσεων τοῦ Κοραῆ, καθάπερ σημειοῦται ἐν ἐκάστῃ σχεδὸν σελίδι τοῦ προτεθειμένου *commentarius criticus*. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν διστρανώθη ἡ μαντικὴ δύναμις καὶ κριτικὴ ἀγχνύουσα τοῦ Κοραῆ, οὗ αἱ πλείσται εἰκασίαι ἐκυρώθησαν διὰ τῶν ὑστερον παρεξετασθέντων ἀντιγράφων. Ὁ Κοεχλὺ, ἐγκωμιάζων τὰς πλείστας τοῦ Κοραῆ διορθώσεις, οὐδαμῶς ὀκνεῖ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ ἑλληὴν ἐκδότης ἀληθῶς ἐκάληρε τὸ κείμενον, συχνὰ δὲ γράφει «scripsi e conjectura Korais» «scripsi ex emendatione Korais» «ita Korais emendavit» κλ. Θυμιάζει δὲ καὶ ἐκπλήσσεται ὁ Κοεχλὺ, ὅτι αἱ τοῦ Κοραῆ εἰκασίαι ἀπεδεχθῆσαν ἔπειτα συνάδουσαι πρὸς τὰ ἐν Παρισίοις καὶ Βέρνη ἀντίγραφα (πρβλ. σελ. 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51· ἐν τισὶ δὲ τῶν σελίδων τούτων μνημονεύονται οὐχὶ ἅπαξ ἀλλὰ δις καὶ τρις αἱ τοῦ Κοραῆ διορθώσεις). Λόγου χάριν, ὁ Κοραῆς ἔτρεψε τὸ ἐν τῷ κειμένῳ «αὐτὰ» εἰς τὸ «αὐτὰ», τὸ «ἐπιθέοντες» εἰς τὸ «ἐπιθέοντες», τὸ «ἐπικώλυτον» εἰς τὸ «ἀνεπικώλυτον», τὸ «δυσχερείας» εἰς τὸ «δυσχωρίας»· ὅτι δὲ αἱ μεταβολαὶ αὗται ἐγένοντο εἰκότως καὶ εὐλόγως, μαρτυρεῖται νῦν ἐκ τῶν κωδίκων τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βέρνης. Ὁ Κοεχλὺ προαιρεῖται τὴν γραφὴν «Ὀνόσανδρος» λόγῳ ὅτι οὕτω φέρεται τὸ ὄνομα ἐν τοῖς ἀντιγράφοις καὶ παρὰ τῷ Σουΐδα. Ἀλλὰ τὸ «Ὀνήσανδρος» εὑρηται παρὰ τῷ Λέοντι καὶ τῷ Ἰωάννῃ Λαυρεντίῳ τῷ Λυδῷ, ὅστις, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, συνέταξε πόνημα περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας. Ὁ Κοραῆς προτιμᾷ τὸ «Ὀνήσανδρος» (ὡς παρὰ τὴν ὄνησιν γενόμενον) ἀντὶ τοῦ δυσφήμου (παρὰ τὸν ὄνον) «Ὀνοσάνδρου». Ὁ καθηγητὴς Χερτλάϊν, ὁ τῷ 1861 διὰ μακρῶν ἐπικρίνας τὴν ἔκδοσιν τοῦ Κοεχλὺ, ἀποδέχεται ὡς ὀρθοτέραν τὴν κατὰ τὸν Κοραῆν γραφὴν «Ὀνήσανδρος» καὶ διότι συνάδει πρὸς τὴν ἀναλογίαν πολλῶν οὕτω πως συντεθειμένων ὀνομάτων (λ. χ. «Ὀνησίκριτος») καὶ διότι ἐπεκράτει

παρά τοῖς παλαιοῖς ἢ χρῆσις εὐσιωνίστων ὀνομάτων. Παρατηρητέον ἐπὶ τέλους ὅτι ὁ Κοραῆς διορθοῖ τὴν πλημμελῶς ἔχουσαν γαλλικὴν μετάφρασιν πολλαχοῦ καὶ ἰδίως ἐν σελ. 156, 157, 160, 162, 163, 164, 168, 169, 171, 172, 173, 175, 176 καὶ 177.

Τοῦ «Πλουτάρχου τὰ Πολιτικά» περιλαμβάνουσι πέντε πολιτικὰς πραγματείας τοῦ Χαιρωνέως φιλοσόφου· 1) περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι· 2) πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδευτον· 3) εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον· 4) πολιτικὰ παραγγέλματα· 5) περὶ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας. Ἡ τότε ὀδυνηρὰ τῆς πολυπαθοῦς Ἑλλάδος κατάστασις ἐγένετο παραίτιος τῆς ἐθνωφελοῦς ταύτης ἐκδόσεως. «Τὰ πέντε τοῦ Πλουτάρχου συγγραμμάτια, χωρίσας ἀπὸ τα ἐπιγραφόμενα Ἡθικὰ (ἀναγγέλλει προοιμιαζόμενος ὁ Κοραῆς) ἐκδίδω σήμερον διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας, διὰ τὰς ὁποίας ἐξέδωκα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους τὰ Πολιτικά· τὰ ἐπέγραψα δὲ «Πλουτάρχου τὰ πολιτικά», διότι ἀληθῶς καὶ τῶν πέντε ἢ ὕλη εἶναι πολιτικὴ. Εἰς αὐτὰ, καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὸ τέταρτον, ἐπιγραφόμενον «πολιτικὰ παραγγέλματα» συμβουλεύει ὁ φρόνιμος Πλούταρχος τοὺς ὁμογενεῖς του, δούλους τότε τῶν Ῥωμαίων, ὅχι πλέον νὰ φυλάξωσι τὴν ἀφανισμένην διὰ τὰς ἐλληνικὰς διχονοίας ἐλευθερίαν, ἀλλὰ νὰ μὴν ἐπιβαρύνωσι τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας μὲ νέας ἄλλας διχονοίας· μηδὲ νὰ γίνωνται καταγέλαστοι, ἐξ ἑνὸς μέρους κολακεύοντες αἰσχροῦς τοὺς δεσπότας, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο κομπάζοντες ἀνοήτως εἰς τὰ κατορθώματα τῶν προγόνων. Ἀπὸ τὰς φρονίμους ταύτας συμβουλὰς φαίνεται, ὅτι οἱ σύγχρονοι τοῦ Πλουτάρχου Ἕλληνες δὲν ὠφελήθησαν σχεδὸν τίποτε ἀπὸ τῶν προγενεστέρων τὰ παθήματα. Τὸν Μαραθῶνα καὶ τὰς Πλαταιὰς εἶχον καθημέραν εἰς τὸ στόμα· ἀλλὰ δὲν ἐσυλλογίζοντο τὰς αἰτίας, διὰ τὰς ὁποίας ἡ ἀποκτηθεῖσα λαμπρῶς εἰς τοὺς ἀειμνήστους ἐκείνους τόπους ἀπὸ ἀειμνήστους ἀνδρας ἐλευθερία ἐδεσμεύθη πρῶτον ἀπὸ ὁμογενεῖς, ἔπειτα καὶ ἀπὸ ξένους δεσπότας, τοὺς Ῥωμαίους. Ὅτι μάλιστα συνεργεῖ εἰς τὴν φυλακὴν τῆς ἐλευθερίας, εἶναι ἡ ἐξάπλωσις τῆς παιδείας εἰς τὸ ἔθνος, καὶ ἡ χρηστὴ ἀνατροφή τῶν νέων· διότι μόνη ἡ παιδεία φανερόναι τὴν ἀξίαν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἀκολούθως ἀνάπτουσα τὸν ἔρωτά της εἰς τὰς ψυχὰς, καθιστᾷ τοὺς πολίτας προσεκτικωτέρους εἰς τὴν φυλακὴν της. Τοιαύτη ἀνατροφή ἀρχίζει ἀπὸ τὸν πατρικὸν οἶκον καὶ τελειοῦται εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα». Ὁ Κοραῆς παρορμᾷ τοὺς Ἕλληνας πρὸς τὴν παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ, ἣν παραγγέλλουσι καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ

θησικεία· εἰς τοιαύτην δέ τινα παιδείαν συνεργούσι πολλά τῶν προγόνων συγγράμματα, καὶ ἐκ τούτων εἶναι καὶ τὰ πέντε τοῦ Πλουτάρχου πο-
νημάτια. «Ἡ χρησιμώτερα, ἀναγκαιοτέρα καὶ προτέρα τῶν ἄλλων εἰς
τὰς παρούσας μάλιστα περιστάσεις, εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐλευ-
θερίας· ταύτην δὲ πρὸ πάντων πρέπει νὰ διδαχθῶσιν οἱ Ἕλληνες·
ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία περιέχεται εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα λόγια τοῦ Μάρκου
Αὐρηλίου, ἀνθρώπων μὴ δεγὸς μήτε τύραννον μήτε δοῦ-
λον ἑαυτὸν καθιστάναι». Ἐν τῷ προτεταγμένῳ μακροτάτῳ δι-
αλόγῳ περὶ τῶν ἐλληνικῶν συμφερόντων ἐκτίθησιν ὁ Κοραῆς τὰς πολιτικὰς
αὐτοῦ ἀρχὰς, αἵτινες διὰ τὸ ἀδρὸν τῶν νοημάτων καὶ τὴν παραινετικὴν
αὐτῶν πλοκὴν, εἶναι τοῦ ὄλου βιβλίου ἡ κορωνίς. Μικρὸν ἐντεῦθεν
ἀπάνθισμα θὰ καταδείξῃ τὸ βρῖθος τῆς ἀνθηρᾶς ταύτης γνωμολογίας,
ἥτις καὶ εἰς τὸν νῦν καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον θὰ διασώζῃ ὅλην αὐτῆς
τὴν δύναμιν. «Ὅσον λαμπρότεραί τις ἔλαβεν ἀπὸ τὴν φύσιν προτερήματα,
τόσον δεινότερα κακὰ κινδυνεύει νὰ προξενήσῃ εἰς τὴν πατρίδα του, ἀν-
δὲν προσέχῃ νὰ δαμάζῃ καὶ νὰ παιδαγωγῇ τὴν γενναίαν φύσιν μὲ τὴν
ἀδιάκοπον μνήμην, ὅτι ἀναστρέφεται μεταξὺ ἀδελφῶν ἰσονόμων, τῶν
ἁποίων δὲν εἶναι δίκαιον νὰ θυσιάζῃ τὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὰ πάθη του.
Δὲν ἐχρημάτισαν ποτὲ μεγάλων κακῶν αἴτιοι οἱ Θεραῖται, ὅσον θρασεῖς
καὶ ἀν ἦναι· οἱ Ἀγαμέμνοντες, οἱ Ἀχιλλεῖς, οἱ Αἴαντες, ἐργάζονται
τὰς μεγάλας κακίας, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὅποιαν εἶναι καλοὶ
νὰ πράξωσι καὶ τὰς μεγάλας ἀρετάς». Αὐτὰ ταῦτα ὡς ἔγγιστα λέγει
καὶ ὁ Σωκράτης ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Πλάτωνος. — «Ὅσον τῆς ἀπαι-
δευσίας τὸ σκότος παχύνεται καὶ ἀφανίζει τὰ πράγματα, τόσον ἐπινοεῖ,
διὰ παρηγορίαν τῆς, καὶ πολυπλασιάζει τῶν πραγμάτων τὰ ὄνόματα.
Ἄφοῦ ἔπαυσαν οἱ ὄντως σοφοὶ λόγιοι ἄνδρες τοῦ γένους, ἐγεννήθη ὁ
τίτλος τῆς σοφολογιότητος· ἀφοῦ ἔπαυσε τὸ γένος νὰ ἔχῃ Ἴπποκράτας
καὶ Γαληνοῦς, ἐδόθη ὁ τίτλος τῆς ἔξοχότητος καὶ εἰς τοὺς ἀληθεῖς
λατροὺς καὶ εἰς τοὺς ψευδιατροὺς· καθὼς ἀκόμη, ἀφοῦ οἱ Γραικορωμαῖοι
βασιλεῖς ἔχασαν τὸ ἀποκτηθὲν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους πλειότερον μέρος
τῆς οἰκουμένης, ἐπωνομάζοντο ἀκόμη «δεσπότης τῆς ὅλης οἰκουμένης»,
καὶ ἐχάρισαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ τὸν τίτλον ὄχι μόνον εἰς τὸν Πατριάρ-
χην, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν τῆς Βυζαντικῆς Ἀκαδημίας τὸν πρωτοδιδά-
σκαλόν, ἐπονομάσαντες κ' ἐκεῖνον Οἰκουμενικὸν διδάσκαλον». —
«Καθὼς τῶν προγόνων αἱ ἀρεταὶ κάμνουν αἰσχροτέρας τῶν ἀπογόνων
τὰς κακίας, οὕτως αἱ κακίαι των τόσον πλέον λαμπρύνουν τοὺς ἀπογόνους,

ὅσον οὗτοι εἶναι ἀνομοιότεροι ἐκείνων. Ἄν ἐδοξάσθησαν δι' ἀρετᾶς οἱ πρόγονοί μας, ἀρκεῖ νὰ τὰς μιμώμεθα, μὲ προθυμίαν νὰ τὰς ὑπερβάλλωμεν, χωρὶς νὰ κομπάζωμεν εἰς αὐτάς. Τοιαύτην εὐγένειαν χρεωστοῦν νὰ ἔχωσιν οἱ χρηστοὶ πολῖται». — «Ὁ κοινὸς λαὸς εἶναι ἐν γένει ἀνόητος· ἐὰν ἐξετάσῃς τοὺς ἀνθρώπους ἕνα καθ' ἕνα χωριστὰ, θέλεις εὐρεῖν πλειοτέρους τῶν φρονίμων τοὺς ἀνόητους· ἀλλ' ὅταν οἱ πολλοὶ οὗτοι οἱ καταφρονούμενοι, ὡς ὄχλος ἀνόητος, συνηθροισμένοι ἐκλέγωσι βουλευτὰς τῶν ἢ τοὺς ἀρχοντας, χωρὶς ἐπιρροὴν φιλάρχων ἢ κακῶν δημαγωγῶν, ἢ κρίσις τῶν σπανίως ἀπατάται περὶ τῶν ἀληθῶς συμφερόντων εἰς αὐτούς». Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Κοραῆ εἶναι ὄντως ἀριστοτελική· ἐν τοῖς πολιτικοῖς λέγει ὁ Σταχειρίτης. «Καθ' ἕνα μὲν οὖν συμβαλλόμενος ὅστισοῦν ἴσως χείρων, ἀλλ' ἔστιν ἡ πόλις ἐκ πολλῶν ὡςπερ ἐστῖ-ασις συμφερόντος καλλίων μιᾶς καὶ ἀπλῆς· διὰ τοῦτο καὶ κρίνει ἄμεινον ὄχλος πολλὰ ἢ εἷς ὅστισοῦν». — «Ἐλευθερία καὶ δουλεία εἶναι δύο πράγματα ἀσυμβίβαστα· δουλείαν ἐννοῶ τὴν ἐκ τῆς φιλοπρωτείας γεννωμένην· διότι εἶναι καὶ ἄλλη παντάπασιν ἀνόμοιος ἐκείνης δουλεία, χωρὶς τὴν ὁποίαν οὔτε ἀποκτᾶται οὔτε σώζεται ἡ ἐλευθερία· ἡ ἐντιμος καὶ πολύτιμος αὕτη δουλεία εἶναι ἡ ὑποταγὴ εἰς τοὺς νόμους· καθὼς (ἔλεγεν ὁ Κικέρων) τὸ σῶμα χωρὶς ψυχὴν δὲν ἐμπορεῖ νὰ κινήσῃ τὸ αἷμα, τὰ νεῦρα, τὰ μέλη του, παρόμοια καὶ ἡ πολιτεία χωρὶς νόμον δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὰ μέρη της· οἱ ἄρχοντες εἶναι ὑπηρέται τῶν νόμων, οἱ δικασταὶ ἐξηγηταὶ τῶν νόμων, καὶ τελευταῖον ὅλοι οἱ πολῖται, διὰ νὰ ἡμεῖθα ἐλεύθεροι, χρεωστοῦμεν νὰ δουλεύωμεν τοὺς νόμους». Φιλοσοφώτερον τοῦ Κικέρωνος, παρωμοίασεν ὁ Ἀριστοτέλης τὸν νόμον πρὸς αὐτὸν τῆς ψυχῆς τὸν δοτῆρα καὶ τοῦ νοῦ, τὸν θεόν, θέλων οὕτω νὰ δείξῃ ὅτι ὁ νόμος πρέπει νὰ ἦναι ὡς ὁ θεός. — «Καὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς φρονίμους ἀνδρας δύσκολα εὐρίσκεις κανένα, ὅστις δὲν κρύπτει εἰς κάμμιναν γωνίαν τῆς κεφαλῆς του ἀνεπαίσθητόν τινα μυρίαν· «τῶν γὰρ ἡλιθίων ἄπειρα γένεθλα» ἔλεγεν ὁ Σιμωνίδης· ἐν ἀπὸ τὰ ἄπειρα ταῦτα γένη εἶναι καὶ ἡ τιτλομωρία ἢ τιτλομανία». — «Ὁ ἐπιστημότερος τοῦ ἐλευθέρου πολίτου χαρακτῆρ εἶναι νὰ ἔχῃ ψυχὴν ὀρθὴν, καθὼς ἔχει ὀρθὸν τὸ σῶμα· καὶ ὀρθὸς νὰ κρατῆται· δὲν ἐμπορεῖ, ἂν δὲν ἐπιστηρίζεται εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἥτις εἶναι ὁ νόμος». — «Τοῦ καλοῦ πολίτου ὁ γνήσιος χαρακτῆρ εἶναι νὰ σέβεται τὴν πατρίδα πλέον παρὰ τοὺς ἰδίους του γονεῖς, ὡς ἔλεγεν ὁ Σωκράτης, καὶ νὰ κρίνῃ τὸν καταφρονητὴν τῆς πατρίδος χειρότερον παρὰ τὸν πατροκτόνον». — «Ἡ εἰς τοὺς

γονεῖς ὑποταγῇ καὶ τὸ σέβας λαμβάνουν τέλος μ' αὐτὴν τὴν τελευτὴν τῶν γονέων· ἀλλ' ἡ πατρίς εἶναι ἀθάνατος, καὶ ἀθάνατα κακὰ κινδυνεύει νὰ προσενήσῃ εἰς αὐτὴν ὅστις ἀτιμάζει τὴν ἰσονομίαν τῆς, καθὼς ἀκόμη καὶ ὅστις δυνάμενος ν' ἀποκτήσῃ πατρίδα, περιπλανᾶται ἔξω τῆς πατρίδος». — «Ἀπὸ τὴν κακὴν ἀνατροφήν τῶν παιδῶν πηγάζουν ὄλαι μας αἱ συμφορὰ καὶ ἴδιαι καὶ κοιναί». — «Ὁ χρηστὸς πολίτης δέχεται τὴν ἀρχήν, ὅταν ἡ πατρίς τὸν προστάσῃ νὰ ἀρχῇ, οὔτε διὰ φιλαρχίαν οὔτε διὰ πλεονεξίαν, ἀλλὰ διὰ νὰ πληρώσῃ τὴν προσταγὴν τῆς πατρίδος, ἢ διὰ τὸν φόβον μὴν ἀρπάσῃ κἀνεὶς ἀπὸ τοὺς φιλάρχους ἢ πλεονέκτας τὴν ἀρχήν, καὶ τὴν μεταχειρισθῇ εἰς βλάβην τῆς πολιτείας· τοῦτο μάλιστα, λέγει ὁ Πλάτων, χαρακτηρίζει τὴν εὐνομον πολιτείαν, ὅταν οἱ πολῖται φεύγωσι τὰς ἀρχάς». — «Ἡ φιλοτιμία εἶναι πάθος εὐγενές τῆς ψυχῆς, τὸ ὁποῖον μᾶς διεγείρει εἰς ὄλα τὰ καλὰ καὶ τίμια, ὅταν περιορίζεται εἰς τὰ ὅρια τῆς δικαιοσύνης. Τί ἄλλο ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς Πέρσας παρὰ τοῦ Θεμιστοκλέους τὴν φιλοτιμίαν, ἥτις ἐσάλευε νύκτα καὶ ἡμέραν τὴν γενναίαν του ψυχὴν, καὶ τὸν ἔκαμνε νὰ φωνάξῃ, «οὐκ ἔα με καθεύδειν τὸ Μιλτιάδου τρόπαιον;»· ἀλλὰ τὸ εὐγενές τοῦτο πάθος εἶναι καὶ τὸ γλυκύτετον πάντων τῶν παθῶν, καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ ἐπικίνδυνον. Εἰς τὰς ὁμοίας τοῦ Θεμιστοκλέους ψυχὰς σώζει πόλεις καὶ πολίτας· εἰς τὰ κοινὰ καὶ εὐτελεῖ ψυχάρια εὐκόλα μεταπίπτει εἰς ἄλλο πάθος, ψευδῶς κ' ἐκεῖνο ὀνομαζόμενον φιλοτιμίαν, ἥτις δὲν εἶναι παρὰ τιμομανία, φιλοπρωτεία, πλεονεξία, καὶ ἀληθινὴ μέθη τῆς φιλοτιμίας, ἐξοπλίζουσα πόλεις κατὰ πόλεων, πολίτας κατὰ πολιτῶν, ἀδελφοὺς κατ' ἀδελφῶν. Ὁ μεθυσμένος ἀπὸ φιλοτιμίαν, χάνει τὴν γεῦσιν τῆς χρεωστουμένης εἰς μόνην τὴν ἀρετὴν ἀληθινῆς τιμῆς». — «Οἱ πολιτικοὶ ἀγῶνες εἶναι ἀσυγκρίτως κοπωδέστεροι τῶν Ὀλυμπιακῶν, διότι εἶναι ψυχικῆς ἀρετῆς, ὄχι σωματικῆς δυνάμεως ἀγῶνες. Διὰ τοῦτο βλέπομεν εἰς τὴν ἱστορίαν πολλοτάτους Ὀλυμπιονίκας καὶ καταπολλὰ ὀλίγους Πολιτονίκας· πόθεν τοῦτο; τὸ εἶπεν ὁ Ἐπίκτητος· διότι πηδοῦν εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον πρὶν ἐρευνήσωσι τὰς ἰδίας δυνάμεις. Κάμνουν ὄλον τὸ ἐναντίον τῶν σωματικῶν ἀγῶνων· εἰς ἐκείνους ὁ σταδιοδρόμος, διὰ νὰ ἐλαφρύνῃ τὸ σῶμά του, ἐκδύνεται τὰ φορέματα, καὶ γυμνάζεται γυμνός· ἐξεναντίας οἱ πλειότεροι ἀπὸ τοὺς πολιτικούς σταδιοδρόμους τρέχουν καταφορτωμένοι τὰ πάθη των». — «Παντὸς ἀπλῶς νόμου μεταβολὴ πρέπει νὰ γίνεται μὲ πολλὴν σκέψιν καὶ μεγάλην προσοχὴν, διὰ νὰ μὴ καταφρονῶνται εὐκόλα οἱ νόμοι, τοὺς ὁποίους

ἄλλο τι δὲν καθιστᾷ τόσον σεβαστοῦς, ὅσον ἢ μακρὰ καὶ πολυχρόνιος αὐτῶν συνήθεια, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης». — «Πρέπει νὰ κολάζεται αὐστηρῶς, ἔχει μόνον ὅστις τολμᾷ εἰς τὰς ἐκλογὰς νὰ βιάσῃ ἢ νὰ κολλακεύσῃ, νὰ δώσῃ τι ἢ νὰ ὑποσχεθῇ, ἀλλὰ καὶ ὅστις ἀπλόνει τὴν χεῖρά του εἰς δῶρα, ὡς ἐπίβουλος τῆς πολιτείας, ὡς προδότης τῆς πατρίδος». — Ἡ δημοκρατία εἶναι πολιτεία τῶν μωρῶν· ἡ ὀλιγαρχία, πολιτεία τῶν πανούργων· ὁ Θεὸς νὰ λυτρώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ δύο ταῦτα μεγάλα κακὰ, ὡς τὴν ἐλύτρωσε ἀπὸ τὸν ἄγριον αὐτῆς τύραννον! Ὁ Θεὸς νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τῶν Ἑλλήνων τὰς ψυχὰς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ βαδίσωσι τὴν μέσην ὁδόν». Ἀλλὰ πρὸ τοῦ Κοραῆ, ἀρχαῖος ἑλλην ἱστορικὸς ἀπεφῆνατο. «Δῆλον γὰρ ὡς ἀρίστην μὲν ἡγητέον πολιτείαν τὴν ἐκ πάντων τῶν προειρημένων ἰδιωμάτων συνεστῶσαν . . . . . ἃ προϊδόμενος Λυκοῦργος οὐχ ἀπλῆν οὐδὲ μονοειδῆ συνεστήσατο τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ πάσας ὁμοῦ συνήθροιζε τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἰδιότητας τῶν ἀρίστων πολιτευμάτων, ἵνα μηδὲν αὐξάνομενον ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὰς συμφοεῖς ἐκτρέπῃται κακίας, ἀλλ' ἰσορροποῦν καὶ ζυγιστατούμενον ἐπὶ πολὺ διαμένῃ τὸ πολίτευμα, τῆς μὲν βασιλείας κωλυομένης ὑπερηφανεῖν διὰ τὸν ἀπὸ τοῦ δήμου φόβον, τοῦ δὲ δήμου πάλιν μὴ θαρρόντως καταφρονεῖν τῶν βασιλέων».

Οὐ μόνον ἐν τοῖς προλεγομένοις καὶ ἐν τῷ διαλόγῳ ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς σημειώσεσιν ἔσπειρεν ὁ Κοραῆς δαψιλῶς τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ φρενῶν τὴν ἀγλαίαν, εὐφυῶς, χαριέντως, ἐνίοτε δὲ καὶ εὐτραπέλως ὑπομνηματιζόμενος τοῦ Πλουτάρχου τοὺς λόγους. Ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος τὸ ἤδη καὶ ἄλλοθεν τοῖς πᾶσι γνωστὸν, ὅτι ὁ μέγας Ἀλέξανδρος «ἐν Κορίνθῳ Διογένην θεασάμενος, καὶ δι' εὐφυΐαν ἀγαπήσας καὶ θαυμάσας τὸ φρόνημα καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἀνδρός, εἶπεν «εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἦμην, Διογένης ἂν ἦμην»· κατακρίνει δὲ πλαγίως τὸν Ἀλέξανδρον, νομίσαντα τὴν περὶ αὐτὸν εὐτυχίαν καὶ λαμπρότητα καὶ δύναμιν ὡς κώλυσι ἀρετῆς καὶ ζηλώσαντα τὸν τρίβωνα καὶ τὴν πήραν τοῦ Κυνικοῦ. «Ἐξῆν οὖν φιλοσοφοῦντα καὶ τῇ διαθέσει γίνεσθαι Διογένην καὶ τῇ τύχῃ μένειν Ἀλέξανδρον». Ἰς ταῦτα παρατηρεῖ ὁ Κοραῆς. «Ὁρθῶς καὶ φιλοσόφως κρίνει τὸ τῆς Ἀλεξάνδρου ῥήσεως παιδαριῶδες· οὐδὲν γὰρ αὐτὸν ἐκώλυε τὴν Διογένους, ἢ μᾶλλον τὴν Ἀριστείδου καὶ Σωκράτους, ἀρετὴν ἔχειν καὶ βασιλεύοντα, ὡς οὐδὲ Μάρκῳ Αὐρηλίῳ ἐμποδῶν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐγένετο τὸ διάδημα· ἦδει γὰρ ἐκεῖνος καὶ ἔλεγε πολλῶ νουνεχестέρως Ἀλεξάνδρου ὅτι «ὄπου ζῆν ἐστίν, ἐκεῖ καὶ εὖ ζῆν· ἐν αὐτῇ

δὲ ζῆν ἔστιν· ἔστιν ἄρα καὶ εὖ ζῆν ἐν αὐτῇ»». Ὀλίγον δὲ ἐνδοτέρω, παρατιθεμένων τριῶν πινδαρικῶν στίχων, ἀμνημόνευσε καὶ ἀλλαχοῦ Πλούταρχος (γράφει ὁ Κοραῆς) τῆς καλῆς μὲν ἐπὶ πάντων Πινδαρείου ταύτης προτροπῆς, κάλλιστα δὲ ἀρμοζούσης τοῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶσι, τοῖς νῦν ἐνεστῶσι, καὶ συνεχῶς ὀφειλούσης ἐπάδυσθαι τοῖς σώζειν ἐφιεμένοις «Ἐλλησι τὴν πατρίδα· σκότος γὰρ βαθὺς ἀδοξίας καλύψει τοὺς προφάσει πραγμάτων ἄλλων, τὴν τῆς πατρίδος σωτηρίαν ἐν οὐδενὶ τιθεμένους». Ἀλλαχοῦ ἐξηγούμενος τὴν πλουτάρχειον φράσιν «ἡμεῖς δὲ οἱ νῦν τρυφῶντες» λέγει. «Τρυφὴν ὀνομάζει ὁ νουνεχέστατος Πλούταρχος τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις δουλείαν, εὐ μὰ Δία, τοιαύτην εἶναι πιστεύων, ἀλλὰ πρὸς τὴν προτέραν τῶν Ἑλλήνων κατάστασιν παραβάλλων. Ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ κατετετράχωντο, πρῶτον μὲν ὑπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἔπειτα καὶ τῆς δυναστείας τῶν Ἀλεξάνδρου, ὥστε τρυφὴν ἀληθῶς ὀνομάζειν τὸ δουλεύειν τοῖς ὀκωσοῦν παύσασι τὰ τηλικαῦτα δεινὰ Ῥωμαίοις». Οἱ Ἕλληνες ὑπεδουλώθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἕνεκα τῶν ἰδίων ἀνομιῶν καὶ διχοστασιῶν· ἀναφέρων ὁ Κοραῆς τὰ τοῦ Πλουτάρχου «ὀρῶντα τοὺς καλτοὺς ἐπάνω τῆς κεφαλῆς» προστίθησιν ἐπὶ τὸ ἐπεξηγηματικώτερον «τουτέστι τὰ Ῥωμαϊκὰ ὑποδήματα ἐπάνω τῆς φερούσης τὸν στέφανον ἑλληνικῆς κεφαλῆς· τὴν ἑλληνικὴν δηλονότι κεφαλὴν καταπατουμένην καὶ προπηλακιζομένην ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς δεσποτείας· ἔπασχον γὰρ ταῦτα καθ' ἑκάστην οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνες ὑπὸ Ῥωμαίων, οὐ μὴν γ' ἑκάστοτε διὰ τὴν Ῥωμαίων περιφρόνησιν, ἀλλὰ καὶ πολλάκις καὶ «σφετέρησιν ἀτασθαλίησιν» ὡς ὁ Ποιητὴς λέγει. Τὰς ἀτασθαλίας οὖν ταύτας περικόπτειν αὐτῶν βουλόμενος, παραινεῖ ὁ φιλόπατρις Πλούταρχος, ἐμφαίνων αὐτοῖς, ὡς ἄριστον μὲν τὸ μηδενὶ τὴν ἀρχὴν δουλεύειν· δουλεύοντι δὲ τό γε σωφρονεῖν, ὡς ἐνὶ μάλιστα, πρέπει, μηδὲ τὴν δουλείαν βαρυτέραν τοῦ προσήκοντος ἀπεργάζεσθαι, θωπεύοντα τοὺς τυράννους, ἕνεκα τοῦ παρευδοχιμεῖν τοὺς συνδούλους». Ἦέγει προσέτι τὴν παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνόητον μίμησιν τῶν προγονικῶν ἔργων, ἣν καὶ ὁ Πλούταρχος καταγγέλλει ἀξίαν γέλωτος. «Καὶ παρ' ἡμῖν γὰρ τινες τῶν ἐν τοῖς προγόνοις ἐξομοιοῦσθαι σπουδαζόντων, τὸν Ἄρειον πάγον ἐξ Ἀθηνῶν ἀρρήτῳ τινὶ θαυματουργῆα εἰς Πελοπόννησον μετετόπισαν, τῆς δὲ ψυχῆς αὐτῶν οὐκ ἐφρόντισαν ἐκτοπίσαι τὰ τῆς δουλείας αἰσχρὰ μαθήματα, τὴν πλεονεξίαν, τὸ πρὸς ἀλλήλους μῖσος καὶ τὴν διχόνοιαν, δι' ἣν κινδυνεύουσιν ἄλλοις, οὐχ ἑαυτοῖς, κατωρθωκότες φανῆναι τὴν τοῦ τυράννου κατάλυσιν». Αἰτία πασῶν τῆς Ἑλλάδος τῶν συμφορῶν ὑπῆρξε

«μάλιστα πλεονεξία καὶ φιλονεικία τῶν πρώτων» κατὰ τὸν Πλούταρχον. «Αὐτὴ τὴν Ἑλλάδα καθυπέβαλε (προσεπάγεται ὁ Κοραῆς) Μακεδόσι πρῶτον, εἴτε Ῥωμαίοις καὶ τελευταίοις τοῖς καὶ θηρίων ἀγριωτέροις Τούρκοις ὧν ἀπαλλασσομένην ἤδη, ὑποβαλεῖν ἑτέροις κινδυνεύει ἢ αὐτὴ τῶν πρώτων πλεονεξία καὶ φιλονεικία». Ὁ Πλούταρχος διδάσκει ὅτι «πολλάκις ἑνὸς ἀνδρὸς ἀρετὴ καὶ φρόνημα θαυμαστὴν ἠμαύρωσε τὴν «πρὸς πάντας ὀργήν, καὶ δισκέδασε τὸ φοβερὸν καὶ πικρὸν τῆς ἀπειλῆς» ἀφηγεῖται «ὅτι καὶ πρὸς Σθένωνα Πομπηϊὸς ἔπαθεν, ὅτε, Μαμερτίνοὺς μέλλοντος αὐτοῦ κολάζειν διὰ τὴν ἀπόστασιν, οὐκ ἔφη δίκαια πράξειν αὐτὸν ὁ Σθένων, εἰ πολλοὺς ἀναιτίους ἀπολεῖ δι' ἓνα τὸν αἴτιον· ὁ γὰρ ἀπεστήσας τὴν πόλιν αὐτὸς εἶναι, τοὺς μὲν φίλους πείσας, τοὺς δ' ἐχθροὺς βισσάμενος». Ὁ Κοραῆς, ἔμπλεως θαυμασμοῦ διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ Μαμερτίνου στασιάρχου, «εὗγε! Σθένων (ἀναφωνεῖ), σθεναρὰν καὶ ὄντως ἐλληνικὴν ψυχὴν ἐνδειξάμενος· εὗγε δὲ, καὶ οἱ μέλλοντές σε θαυμάζειν Ἑλληνας τοῦ λοιποῦ καὶ μιμεῖσθαι». Ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ, γινομένου λόγου περὶ τοῦ Βίαντος τοῦ Πριηνέως, ἑνὸς τῶν ἑπτὰ σοφῶν, ἀνδρὸς περικλεοῦς ἐπὶ δικαιοσύνη, ἐξ οὗ καὶ εἰς παροιμίαν ἐξέπεσε «Βίαντος Πριηνέως δίκη» ἐπὶ τῶν δικαιοτάτων λεγόμενον, παρατηρεῖ ὁ Κοραῆς. «Ἄξιον δὲ καὶ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην παραθέσθαι, μαρτυροῦντα τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ ἀνδρὸς, ἔν' ἔχωσιν οἱ τῶν Ἑλλήνων νέοι, εἰς οἰκεῖα παραδείγματα ἀποβλέποντες, μηδὲν πρὸ τοῦ δικαίου ποιῆσθαι. Κόσμος γὰρ ὡς ἀληθῶς εἰσι πόλεων οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες, νεῶν, θεάτρων, νεωρίων καὶ τῶν λοιπῶν κοσμημάτων μακρῶ λαμπρότερον κυδαίνοντες τὰς ἰδίας πατρίδας». Ἐν ὥρᾳ στάσεως, ὀφείλει ἄρα γε νὰ μένη ὁ χρηστὸς πολίτης ὅλως ἀναίσθητος καὶ ἀνάληγτος; Οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὸν τοῦ Σόλωνος νόμον, τὸν κελεύοντα «ἄτιμον εἶναι τὸν ἐν στάσει μηδετέρως μερίδος γενόμενον». Ὁ Κικέρων φαίνεται ἀποδοκιμάζων τὸν νόμον τοῦτον, ὃν τοῦναντίον ὁ Γέλλιος ἐπαινεῖ, ὡς τεθειμένον πρὸς κατάπαυσιν τῶν στάσεων. «Τί οὖν φατέον ἢ πρακτέον τῷ χρηστῷ πολίτῃ ἐν καιροῖς οὕτω χαλεποῖς (ἔρωτᾷ ὁ Κοραῆς); πρὸς τοὺς καιροὺς δηλονότι πολιτευτέον. Εἰ μὲν γὰρ ἑκάτεροι ἰδίων ἕνεκα κερδῶν στασιάζουσι, μηδετέροις προστιθέμενον, ἀλλ' ἴσον ἀμφοτέροις καὶ κοινὸν δικαστὴν ἑαυτὸν παρέχοντα, διαλύειν πειρατέον· μὴ πείθοντα δὲ, ἡσυχίαν ἀγειν ἄμεινον. Εἰ δὲ μία ἐστὶν ἡ νοσοῦσα μερίς ὁποτέρᾳ, καὶ πάλιν λόγῳ καὶ πειθοῖ θεραπευτέον τὸ νόσημα· ἀπειθούσης δὲ, τῇ τὰ δίκαια πρεσβευσίᾳ μερίδι προστιθέμενον συγκινδυνεύειν μάλλον, ἢ τὰ τῇ πατρίδι

συμφέροντα προδοτέον». Τοιούτῳ τρόπῳ τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τοῖς Πολι-
τικοῖς τοῦ Πλουτάρχου περιεχομένων ἀποβλέπουν πρὸς τὸ ἀγαθὸν τῆς
ἀγωνιζομένης τότε Ἑλλάδος, πάντα δὲ τοῦ Κοραῆ τὰ παραγγέλματα,
εἴτε ἴδια εἴτε παρατεθειμένα ἐκ τοῦ ἀνεξαντλήτου ἀρχαίου θησαυροῦ,
πρὸς ἓνα καὶ μόνον ἀφορῶσι σκοπὸν, τὴν ἐν δικαιοσύνῃ καὶ εὐνομίᾳ
διάπλασιν τῶν ἀπὸ τῆς ἀδίκου καὶ ἀνόμου δεσποτείας ἀπαλλαγέντων
Ἑλλήνων.

Πρὸς τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀναγεννωμένου ἔθνους παιδαγωγίαν ἐθεώ-
ρησεν ὁ Κοραῆς λίαν συντελεστικὰ καὶ ἓνα τῶν ἐξαισίων τῆς Στοᾶς
φιλοσοφημάτων, τούτων δ' ἕνεκα ἐξέδωκε τοῦ Ἐπικτήτου τὸ Ἐγχειρίδιον
καὶ τὰς Διατριβάς, αἵτινες συναποτελοῦσι τὸ εὐαγγέλιον τῆς «νεωτέρας»
στωϊκῆς φιλοσοφίας. Ἡδὴ ἐν τοῖς προλεγομένοις εἰς τὸν Πρόδρομον τῆς
Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης παρῆναι ὁ Κοραῆς νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὴν
συλλογὴν ἑλληνικῶν μαθημάτων ὀλίγα τινὰ ἠθικὰ παραγγέλματα ἐκ
τοῦ Ἐγχειριδίου τοῦ Ἐπικτήτου. «Εἰς τοῦ Ἐπικτήτου τὸ Ἐγχειρίδιον,
καθὼς καὶ εἰς ὅλιων τῶν Στωϊκῶν τὰ παραγγέλματα (ἔλεγε τότε) εἶναι
χρεῖα προσοχῆς μεγάλης· περιέχει ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία πολλὰς θαυ-
μασίας παραινέσεις· ἀλλ' ἀναμεταξύ εἰς αὐτὰς εὐρίσκονται τινές, αἱ
ὁποῖαι συντείνουν περισσότερον εἰς τὸ νὰ ἐξαγριώσωσι παρὰ νὰ κάμωσι
γνήσιον τῆς ἀρετῆς φίλον τὸν ἄνθρωπον». Ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία ἐφιλο-
χώρησεν εἰς τὸ ἐλεεινὸν τοῦ Ἐπικτήτου δωμάτιον, ὀλίγω πρὶν ἀναβι-
βασθῆ εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ὑπὸ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Λέγει
ὁ Σοφοκλῆς «εἰ σῶμα δοῦλον, ἀλλ' ὁ νοῦς ἐλεύθερος»· ὁ Ἐπικτήτος
ἐγένετο δοῦλος καὶ σῶμα ἀνάπηρος καὶ ἴρος τὴν πενίαν, ἀλλ' ὡς γνή-
σιος στωϊκὸς φιλόσοφος διεφύλαξεν ἐκάστοτε ἀδούλωτα τὴν γνώμην καὶ
τὴν προαίρεσιν. Γέννηθεις ἐν Ἰεραπόλει τῆς Φρυγίας, ἐχρημάτισε ἐπὶ
πολλὰ ἔτη δοῦλος τοῦ Ἐπαφροδίτου, ἀπελευθέρου τοῦ Νέρωνος· ἐθή-
τευεν εἰσέτι παρὰ τῷ ἀγροίκῳ τοῦ τυράννου σωματοφύλακι ὅτε ἠκροᾶτο
τῶν μαθημάτων τοῦ ἐπὶ Νέρωνος καὶ Οὐεσπασιανοῦ περιωνύμου στωικοῦ
φιλοσόφου Μουσωνίου Ρούφου, ἐκείνου τοῦ ἐναρέτου ἀνδρὸς ὅστις ἐδίδα-
σκε μετὰ παρρησίας ὅτι ἡ φιλοσοφία ἦτο καλοκάγαθιας ἐπιτήδευσις καὶ
οὐδὲν ἕτερον. Ὡς δοῦλος δὲ ὁ πολυπαθὴς καὶ τλήθυμος Ἐπικτήτος
ἠναγκάσθη πλεόν ἢ ἅπαξ νὰ δοκιμάσῃ ἀναλγήτως καὶ δὴ καὶ νὰ ὑπο-
στῆ εὐφροσύνης τῆς θρυλουμένης στωϊκῆς «ἀναίσθησίας» τὰ φρικωδέ-
στατα ἐπιτάγματα. Διηγούνται, ὅτι «τοῦ δεσπότη Ἐπαφροδίτου στρε-
βλοῦντος αὐτοῦ τὸ σκέλος, ὑπομειδίων ἀνεκπλήκτως ἔλεγε «κατάσεις»

καὶ κατάξαντος «οὐκ ἔλεγον (εἶπεν) ὅτι κατάσσεις ;» Τοῦτο τὸ περὶ κα-
τάξεως τοῦ σκέλους φοβερὸν διήγημα, τοσοῦτον ἐθαυμάσθη ὥστε ὁ ἀδι-
άλλακτος τῶν Χριστιανῶν ἐχθρὸς Κέλσος ἐρωτᾷ ἂν ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ
σταυροῦ ἐλάλησε μεγαλοπρεπέστερον, Ἄλλ' οὐδαμῶς διαμφισβητοῦντες
τὴν θαυμαστὴν καὶ σχεδὸν ἀπαραδειγμάτιστον τλησιπονίαν τοῦ ἐξ Ἰε-
ραπόλεως στωικοῦ, νομιζομεν ὅπως οὖν πιθανωτέραν τοῦ νέου πλατωνικοῦ
φιλοσόφου Σιμπλικίου τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ἐπίκτητος ἦτο ἐκ νεαρᾶς
ἡλικίας χωλός· ἐπομένως τὸ ἱστορημα περὶ τῆς τοῦ σκέλους κατὰ-
ξεως, κατὰ τὸν γνωστὸν ἰταλικὸν λόγον, se non è vero, è ben trovato.
Βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ἐπίκτητος ἐταλαιπύρει ὑπὸ ἀργαλέας πενίας· τὸ
δωμάτιον ἢ μᾶλλον εἶπεῖν ἢ καλύβη, ἐν ᾗ ὤκει ὁ δυστυχῆς στωικός,
οὔτε κλειθρὸν εἶχεν οὔτε ἐπιπλόν, πλὴν ἀθλίας τινὸς στιβάδος καὶ
οὐχ ἦτιον ἀθλίου λύχνου· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπικτήτου, ἠγο-
ράσθη ὁ λύχνος ὑπὸ τινος τῶν θαυμαστῶν αὐτοῦ, ἀντὶ τρισχιλίων δραχ-
μῶν, ἴσως ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἤρκει τὸ ἐντεῦθεν ἐκπεμπόμενον φῶς νὰ
ἀποδείξῃ τὸν νέον τοῦ λύχνου κτήτορα ἀληθῆ ἐπικτήτειον φιλόσοφον.
Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Δομετιανὸς ἐξήλασεν ἐκ Ῥώμης καὶ τῆς λοιπῆς
Ἰταλίας πάντας τοὺς φιλοσόφους, ὡς ἐπικινδύνους εἰς τὴν πολιτείαν,
ἔφυγε καὶ ὁ Ἐπίκτητος εἰς Νικόπολιν τῆς Ἡπείρου, ἐνθα μετὰ στωικῆς
ἀπαθείας ὑπέμεινε πάντα τῆς ἐξορίας τὰ δεινὰ, διδάσκων τὴν φιλοσο-
φίαν εἰς ἐπήκοον πολυαριθμῶν μαθητῶν, οἵτινες ἀθρόοι ἔσπευδον αὐτόσε
καὶ ἐθαύμαζον τὴν ἀρετὴν καὶ σοφίαν τοῦ πολυθαυμάστου ἀνδρός. Ἀρχὴ
φιλοσοφίας εἶναι, κατὰ τὸν Ἐπίκτητον, ἡ συναίσθησις τῆς ἰδίας ἀσθε-
νείας, ὁ δὲ ἀληθῆς φιλόσοφος ὁμοιάζει ἰατρῷ, πρὸς ὃν προσέρχονται
οὐχὶ οἱ ὑγιεῖς ἀλλ' οἱ νοσοῦντες, «ἰατροῦν ἐστὶ τὸ τοῦ φιλοσόφου σχολεῖον»·
Ὅλον τοῦ Ἐπικτήτου τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα συνίσταται εἰς τὴν πολυ-
θρύλητον ἐντολήν «ἀνέχου καὶ ἀπέχου»· πᾶς ἕκαστος δέον νὰ ὑπομένῃ
ἀγογγύστως τοῦ βίου τὰς συμφορὰς καὶ τὰς δυστυχίας, ἀλλὰ καὶ πᾶς
ἕκαστος εἶναι κύριος τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν λογισμῶν αὐτοῦ· τὰ ἐπί-
γεια ἀγαθὰ, αἱ τιμαὶ καὶ τὰ ἄλλα, ἐφ' οἷς ἐναβρύνονται οἱ πλείστοι
τῶν ἀνθρώπων, εἶναι πράγματα ὅλως ἀδιάφορα καὶ ἀνωφελῆ. Ἀλλὰ
τοῦ Ἐπικτήτου ἡ ἀπάθεια χωρεῖ ἐνίοτε μέχρις ἀπανθρωπίας καὶ ἀσπλαγ-
χνίας. Ἄν κατεαγῆ ἢ χύτρα, λέγει, δὲν πρέπει νὰ ταραχθῆς· παρα-
πλησίως, ἂν ἀποθάνῃ ἢ σύμβιος ἢ τὸ παιδίον σου, πρέπει νὰ δείξῃς τὴν
αὐτὴν ἀδιαφορίαν. Ταράσσει τοὺς ἀνθρώπους οὐχὶ τὰ δόγματα, ἀλλὰ τὰ
περὶ τῶν πραγμάτων δόγματα· οἷον ὁ θάνατος οὐδὲν δεινόν, ἀλλὰ τὸ

δόγμα τὸ περὶ θανάτου. Ὅταν ἐμποδιζώμεθα ἢ ταρασσώμεθα ἢ λυπώμεθα, μηδένα ἄλλον αἰτιώμεθα ἄλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς, τουτέστι τὰ ἡμῶν αὐτῶν δόγματα. Μὴ ζήτηι τὰ γινόμενα γενέσθαι ὡς θέλεις, ἀλλὰ θέλε τὰ γινόμενα ὡς γίνεται, καὶ εὐροήσεις. Ἡ νόσος εἶναι ἐμπόδιον σώματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ προαιρέσεως, εἴαν μὴ αὐτὴ θέλῃ· καὶ σκέλους χώλανσις εἶναι ἀπλῶς ἐμπόδιον, οὐχὶ δὲ καὶ προαιρέσεως. Μηδέποτε ἐπὶ μηδενὸς εἶπης ὅτι «ἀπώλεσα αὐτὸ» ἀλλ' ὅτι «ἀπέδωκα». Τὸ παιδίον ἀπέθανε; ἀπεδόθη. Ἡ γυνὴ ἀπέθανεν; ἀπεδόθη. Ὅταν κλαίοντα ἴδῃς τινὰ ἢ διὰ τὴν ἀποδημίαν τέκνου ἢ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἑαυτοῦ, λέγε, ὅτι τοῦτον θλίβει οὐ τὸ συμβεβηκὸς ἀλλὰ τὸ δόγμα τὸ περὶ τούτου. Ἐπιτρέπεται τὸ συμπενθεῖν καὶ συνεπιστενάζειν μετὰ λόγου, ἀλλὰ πρόσεχε μὴ καὶ ἔσωθεν στενάξῃς. Θάνατος καὶ φυγὴ καὶ πάντα τὰ δεινὰ φαινόμενα πρὸ ὀφθαλμῶν ἔστω σοι καθ' ἡμέραν, μάλιστα δὲ πάντων ὁ θάνατος, καὶ οὐδὲν οὐδέποτε οὔτε ταπεινὸν ἐνθυμηθήσῃ οὔτε ἄγαν ἐπιθυμήσεις τινός. Ἐπὶ τέλους, μέμνησο ὅτι ὑποκριτὴς εἶ δράματος. Ἀφαιρουμένων τοιούτων καὶ παραπλησίων ὑπερβολῶν, ἡ ἐπικτήτειος φιλοσοφία ἔχει τι θεσπέσιον. Ὁ Ἐπικτήτος εἶναι οὐχὶ ὡς ὁ Σενέκας, ἀρεταλόγος, ἀλλ' ὄντως γνήσιος τῆς ἀρετῆς ἐραστὴς καὶ λάτρις. Ὁ ἠθικὸς αὐτοῦ ἠρωϊσμός (παρατηρεῖ ὁ γάλλος καθηγητὴς Μαρθὰ) αἴρεται εἰς τὸ ὕψος τῶν ἰδίων δογμάτων· ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ Πασχάλ, ὁ Ἐπικτήτος ἐπίσταται μὲν τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ ὁμῶς καὶ τὰς ἀδυναμίας του· προγράφει ἀνελεημόνως τὰ τρυφερώτατα τῶν αἰσθημάτων, προγράφει δὲ ἐπ' ἴσης τὸ ἔλεος καὶ τὴν συμπάθειαν. Τὰ δόγματα αὐτοῦ εἶναι εἰδωλολάτρου ἀναχωρητοῦ δόγματα, ἢ δὲ στωικὴ φιλοσοφία, ὅπως διαφαίνεται ἐν τῷ Ἐγχειριδίῳ, χωρεῖ μέχρις ἀσκητισμοῦ. Ἀλλὰ ὁ ἴδωμεν κατώτέρω ὅτι πολλὰ τῶν ἐν Ἐγχειριδίῳ σκληρῶν καὶ ἀφιλανθρώπων δογμάτων εὐρηγνται ἐν ταῖς Διατριβαῖς ἐπὶ τὸ ἡπιώτερον προενηγεγμένα καὶ οὕτως εἰπεῖν πεφιλανθρωπευμένα. Ἐν συνόλῳ ἐξεταζόμενον τὸ Ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου, εἶναι, ὡς παρατήρησε τῷ 1886 ὁ ἀγγλὸς ἀρχαιολόγος sir John Lubbock (ἐν τῷ πονηματίῳ *The Pleasures of Life*) ἐκ τῶν εὐγενεστάτων βιβλίων τῆς καθόλου φιλολογίας (one of the noblest books in the whole of literature).

Ἐπερχόμενος τοῦ Ἐπικτήτου τὰς φιλοσοφικὰς δόξας, ὁ Κοραῆς ἠθέλησε πρὸ πάντων νὰ ἀναπτύξῃ πρὸς ἠθικὴν τῶν Ἑλλήνων ἐποικοδόμησιν τὰς ἀρχὰς τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, ἧς κατέκρινε μὲν τὰς ἐπὶ μέρους ὑπερβολὰς, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐθαύμαζε τὴν καθόλου αὐστηράν